

زیارت اربعین، فرهنگ‌نامه قیام کربلا

حجت‌الاسلام والمسلمین علیرضا انصاری*

اشاره

زیارت امام حسین علیه السلام در روز اربعین، یکی از نشانه‌های مؤمن شمرده است؛ از این‌رو شیعیان توجه ویژه‌ای به آن دارند. زیارت اربعین، فرهنگ‌نامه قیام کربلاست؛ زیرا در این زیارت فلسفه قیام، شخصیت و حیات جاودانه امام حسین علیه السلام ... بیان شده است. بنابراین شایسته و بایسته است این زیارت‌نامه بازخوانی شود؛ زیارت‌نامه‌ای که موجب شده است بزرگان دین، شخصیت‌ها و مردم در طول تاریخ با پای پیاده در سرزمین خون و شهادت حضور پیدا کنند. امروزه نیز میلیون‌ها انسان عاشق و دل‌باخته، در مراسم اربعین سرور آزادگان شرکت می‌کنند. نوشتار پیش‌رو در محورهای زیر سامان یافته است.

معرفی زیارت‌نامه

امام صادق علیه السلام زیارت اربعین را به صفوان بن مهران آموخته است که این زیارت را هنگامی که آفتاب روز اربعین برآمد و روز بلند شد، بخواند. اگر چه تفاوت‌های جزئی در بعضی کلمات در گزارش‌های مختلف دیده می‌شود، ولی کلیت آن معتبر است. سید بن طاووس^۱، مشهدی^۲، کفعمی^۳ و شیخ طوسی^۴ متن آن را گزارش کرده‌اند. بر اساس گزارش منابع، امام حسن عسکری علیه السلام زیارت اربعین را یکی از پنج علامت مؤمن

* نویسنده و پژوهشگر.

۱. علی بن موسی ابن طاووس، الإقبال الاعمال، ج ۳، ص ۱۰۱.

۲. محمد بن حعفر ابن مشهدی، المزار الکبیر، ص ۱۸۵.

۳. ابراهیم بن علی عاملی کفعمی، المصباح، ص ۴۸۹.

۴. محمد بن حسن طوسی، مصباح المتعبد و سلاح المتعبد، ج ۲، ص ۷۸۹.

دانسته است: «عَلَامَاتُ الْمُؤْمِنِ خَمْسٌ صَلَاةُ الْخَمْسِينَ وَ زِيَارَةُ الْأَرْبَعِينَ وَ التَّحَنُّتُ فِي الْيَمِينِ وَ تَغْفِيرُ الْجَبِينِ وَ الْجَهْرُ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»^۱ پنج چیز از نشانه‌های مؤمن است: گزاردن پنجاه و یک رکعت نماز واجب و نافله و زیارت اربعین و انگشتر در دست راست کردن و پیشانی بر خاک ساییدن و بلند گفتن بسم الله الرحمن الرحيم».

اهمیت زیارت اربعین

یکی از ویژگی‌های امام حسین علیه السلام داشتن زیارت اربعین است؛ در حالی که هیچ یک از انبیاء و اهل بیت علیهم السلام زیارت اربعین ندارند. برای اهمیت زیارت اربعین همین بس که امام صادق علیه السلام با وجود ترس از حکومت جائر، مردم را به زیارت سیدالشهدا علیه السلام سفارش کرده است: «... لَا تَدْعُ زِيَارَةَ قَبْرِ الْحُسَيْنِ علیه السلام لِخَوْفٍ...»^۲ این در حالی است که فقهای شیعه در حج، یکی از شرایط استطاعت را امنیت می‌دانند و اگر امنیت نباشد، استطاعت محقق نیست؛ اما درباره زیارت حضرت سیدالشهدا علیه السلام حتی با ترس از نبود امنیت، اهل بیت علیهم السلام نسبت به زیارت امام حسین علیه السلام دستور اکید داده‌اند. مقام معظم رهبری دامنه الله در این باره می‌فرماید: «اهمیت اربعین در آن است که در این روز با تدبیر الهی خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله، یاد نهضت حسینی برای همیشه جاودانه شد ...»^۳ در واقع زیارت اربعین زمینه قیام‌های بعدی را فراهم کرد. ایشان در جای دیگری می‌فرماید: «اولین نهضتی که بعد از عاشورای حسینی از طرف شیعیان به وجود آمد، نهضت توابین بود. این‌ها آمدند در آن مرقد پاک دور هم جمع شدند ... دست به دست هم دادند، تصمیم گرفتند که بروند تا جانشان را در راه خدا بدهند»^۴.

شخصیت‌شناسی امام حسین علیه السلام

زیارت اربعین مانند دیگر زیارت‌نامه‌ها با «سلام» آغاز می‌شود که ولایت‌مداری شیعه نسبت به اولیای دین را نشان می‌دهد و مخاطب این سلام با القابی یاد می‌شود که هر کدام ابعاد

۱. محمد بن حسن طوسی، تهذیب الأحكام، ج ۶، ص ۵۲.

۲. جعفر بن محمد ابن قولویه، کامل الزیارات، ص ۱۲۶.

۳. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۶۸/۰۶/۲۶.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2186>

۴. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی سید علی خامنه‌ای، «تحلیل ۴۵ سال پیش رهبر

انقلاب درباره مراسم اربعین حسینی»، ۱۳۹۷/۰۸/۰۲.

<https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=40828>

شخصیت حضرت سیدالشهدا علیه السلام را بیان می‌نماید. از حضرت با عناوینی همچون «ولی خدا»، «حبیب خدا»، «خلیل خدا»، «برگزیده خدا»، «شهید مظلوم» و «کشته اشک» یاد می‌شود: «السَّلَامُ عَلَى وَلى اللَّهِ وَحَبِيبِهِ، السَّلَامُ عَلَى خَلِيلِ اللَّهِ وَنَجِيبِهِ، السَّلَامُ عَلَى صَفِيِّ اللَّهِ وَابْنِ صَفِيهِ، السَّلَامُ عَلَى الْحَسَنِ الْمَظْلُومِ الشَّهِيدِ، السَّلَامُ عَلَى أُسَيْرِ الْكُرْبَاتِ، وَ قَتِيلِ الْعَبْرَاتِ».

سه صفت «حَبِيبِ اللَّهِ وَ خَلِيلِ اللَّهِ وَ صَفِيِّ اللَّهِ» که امام صادق علیه السلام، امام حسین علیه السلام را با آن‌ها توصیف کرده است؛ سه وصفی است که پیامبران اولوالعزم همچون محمد مصطفی صلی الله علیه و آله، ابراهیم علیه السلام و آدم علیه السلام به آن‌ها مفتخرند. این جایگاه به خاطر میزان نقشی است که امامان معصوم علیهم السلام از جمله حضرت سیدالشهدا علیه السلام در جامعه اسلامی داشته‌اند. این خاندان هم پناهگاه مسلمانان و هم استوار اسلام بودند.

در زیارت اربعین امام حسین علیه السلام یکی از دعائم دین، ارکان مسلمین و معقل مؤمنین به شمار آمده و با اوصافی همچون «بَرٌّ»، «تَقِيٌّ»، «رَضِيٌّ»، «رُكِّيٌّ»، «هَادِيٌّ» و «مَهْدِيٌّ» معرفی شده است. افزون بر این، ویژگی «حجت خدا بر مردم» نشان‌دهنده جایگاه رفیع حضرت سیدالشهدا علیه السلام در منظومه فکری، اجتماعی و سیاسی امت پیامبر صلی الله علیه و آله است:

وَ أَشْهَدُ أَنَّكَ مِنَ دَعَائِمِ الدِّينِ وَأَرْكَانِ الْمُسْلِمِينَ، وَمَعْقِلِ الْمُؤْمِنِينَ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ الْإِمَامُ الْبَرُّ التَّقِيُّ، الرَّضِيُّ الرَّكِّيُّ الْهَادِي الْمَهْدِي، وَأَشْهَدُ أَنَّ الْأَيْمَةَ مِنْ وُلْدِكَ كَلِمَةُ التَّقْوَى، وَأَعْلَامُ الْهُدَى، وَالْعُرْوَةُ الْوُثْقَى، وَالْحُجَّةُ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا، وَ گواهی می‌دهم که تراز ستون‌های دین و پایه‌های مسلمانان و پناهگاه مردم مؤمنی و گواهی می‌دهم که پیشوای نیکوکار، با تقوا، راضی به مقدرات حق، پاکیزه، هدایت‌کننده و هدایت‌شده‌ای و گواهی می‌دهم که امامان از فرزندان، اصل تقوا و نشانه‌های هدایت و دستگیره محکم و حجت بر اهل دنیا هستند.

این در حالی است که امویان امام حسین علیه السلام را آشوبگر، عامل تفرقه و مخل امنیت جامعه اسلامی معرفی نمودند^۱ و خروج امام علیه السلام از دین را مطرح کردند؛ چنانکه یزید هنگام گفتگوی با حضرت زینب علیه السلام گفت: «إِنَّمَا خَرَجَ مِنَ الدِّينِ أَبُوكَ وَ أَخُوكَ».^۲ بر این اساس امام سجاد علیه السلام و حضرت زینب علیه السلام در کوفه و شام، به بیان ابعاد شخصیت امام حسین علیه السلام پرداختند تا از شخصیت‌سوزی امام جلوگیری و در تاریخ ثبت شود که حسین علیه السلام، وارث آدم علیه السلام و ابراهیم

۱. جمعی از نویسندگان، نگاهی نو به جریان عاشورا، ص ۳۲۴.

۲. لوط بن یحیی ابومخنف کوفی، وقعة الطف، ص ۱۲۲؛ محمد بن محمد مفید، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی

خلیل علیه السلام است؛ حسین علیه السلام همان است که پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله در حق او فرمود: «حُسَيْنٌ مِنِّي وَ أَنَا مِنْ حُسَيْنٍ أَحَبَّ اللَّهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْنًا»^۱ حسین از من است و من از حسینم. هر کس حسین را دوست دارد، خداوند وی را دوست می‌دارد».

فلسفه قیام عاشورا

اگر چه در نگاه حضرت سیدالشهدا علیه السلام مسائل متعددی به عنوان فلسفه قیام ذکر شده است؛ مانند امر به معروف و نهی از منکر «أُرِيدُ أَمْراً بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ»^۲ دین‌زدایی امویان و حاکمیت سلطان جائر «مَنْ رَأَى سُلْطَانًا جَائِراً مُسْتَجِلاً لِحُرْمِ اللَّهِ»؛^۳ ارزش‌زدایی و ظهور بدعت‌ها «فَإِنَّ الشُّنَّةَ قَدْ أُمِّيَّتْ، وَإِنَّ الْبِدْعَةَ قَدْ أُحْيِيَتْ»؛^۴ سنت رسول خدا صلی الله علیه و آله از بین رفت و بدعت‌ها زنده شد». بی‌تردید هر یک از این عوامل می‌توانند انگیزه قیام امام حسین علیه السلام باشد، اما در زیارت اربعین عامل دیگری به عنوان فلسفه قیام حضرت ذکر شده است؛ یعنی بیداری، هدایت و نجات امت اسلامی از غرق شدن در منجلاب گمراهی. فاجعه نا‌آگاهی امت اسلامی به‌گونه‌ای بود که امام حسین علیه السلام با اهدای خون خود تلاش کرد تا مردم از جهل‌رهایی پیدا کنند؛ زیرا تا رهایی از جهالت انجام نگیرد، رهایی از ظلم و فساد امکان‌پذیر نخواهد بود. از همین روست که در زیارت اربعین می‌خوانیم: «وَ مَنَعَ النَّضْحَ وَ بَدَلَ مُهْجَتَهُ فَبِكَ لَيْسَتْ تَقْدَ عِبَادَكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَ حَيْرَةِ الضَّلَالَةِ»؛ گواهی می‌دهیم که سیدالشهدا علیه السلام بی‌دریغ خیرخواهی کرد و خون قلب خویش را بذل نمود، برای اینکه بندگان خدا را از جهالت و حیرت گمراهی نجات دهد».

گاهی بیداری جامعه و مبارزه با انحراف‌ها «خون» می‌طلبد. امام علیه السلام نیز خون قلب خویش را در راه خدا نثار کرد: «وَ بَدَلَ مُهْجَتَهُ فَبِكَ لَيْسَتْ تَقْدَ». «استنقاذ» معمولاً برای نجات غریق به کار می‌رود.^۵ آیت‌الله جوادی آملی می‌فرماید: «حسین بن علی خون داد تا مردم را از جهالت نجات دهد... این کار با گفتن و نصیحت حل نمی‌شد؛ این خون علی اصغر و خون علی اکبر و خون

۱. محمد بن محمد مفید، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، ج ۲، ص ۱۲۸.

۲. محمد بن علی ابن شهر آشوب مازندرانی، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، ج ۴، ص ۹۰.

۳. لوط بن یحیی ابومخنف کوفی، وقعة الطف، ص ۱۷۲.

۴. همان؛ جعفر بن محمد ابن نما حلی، مشیر الأحرار، ص ۲۸.

۵. مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی، «امام حسین علیه السلام و زیارت اربعین»، ۱۳۸۵/۱۲/۲۲، کد خبر: ۳۰۲۲.

شهداء را می‌خواست»^۱.

شهید مطهری در این باره می‌نویسد:

یکی از علل و یا مه‌مترین علت شهادت امام حسین علیه السلام ... گرویدن مردم به امویان، جهالت مردم بود ... در حقیقت امام حسین علیه السلام با ظلم مبارزه می‌کرد و با جهل، چنانکه در زیارت به ما تلقین و تعلیم کرده‌اند: «... لِيَسْتَنْقِذَ عِبَادَكَ...» ... مقصود از جهالت مردم این نبود که چون مردم بی‌سواد بودند ... نه، در اصطلاح دین «جهالت» بیشتر در مقابل «عقل» گفته می‌شود و مقصود آن تنبّه عقلی است که مردم باید داشته باشند. به عبارت دیگر امام حسین علیه السلام شهید فراموشکاری مردم شد؛ زیرا مردم اگر در تاریخ پنجاه شصت ساله خودشان فکر می‌کردند...
 گول ظاهر فعلی معاویه را ... نمی‌خوردند.^۲

حال این پرسش مطرح می‌شود که آیا امام علیه السلام در رشد فکری و جهل‌زدایی موفق بود؟ آیت‌الله آصفی می‌نویسد: «قیام امام علیه السلام بر ضد یزید ... تأثیر بسیاری در بطلان مشروعیت خلافت اموی داشت و وجدان و احساسات مسلمانان را برانگیخت؛ حتی قاتلان و دشمنان حضرت به جرم و جنایت خویش پی برده، گرفتارسرزنش وجدان خود بودند و به سبب فریبی که از یزید و دیگر خلفا خورده بودند، از اینان کینه به دل گرفتند؛ در نتیجه خلافت از مشروعیت افتاد».^۳

امام علیه السلام در برابر دین‌زدایی امویان نیز بسیار موفق عمل کرد؛ چنانکه در این گزارش آمده است: پس از شهادت امام حسین علیه السلام، ابراهیم بن طلحة بن عبیدالله خطاب به امام سجاد علیه السلام گفت: «يا عَلِيُّ بْنَ الْحُسَيْنِ مَنْ غَلَبَ؟؛ ای علی بن الحسین! چه کسی (در این مبارزه) پیروز شد؟». امام علیه السلام فرمود: «إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَعْلَمَ مَنْ غَلَبَ وَ دَخَلَ وَ قَتَّ الصَّلَاةَ فَأَدِّنْ ثُمَّ أَقِمْ؛ اگر می‌خواهی بدانی چه کسی (یزید یا امام حسین علیه السلام) پیروز شده است، هنگامی که وقت نماز فرارسید؛ اذان و اقامه بگو (آن‌گاه بین چه کسانی ماندند و چه کسانی رفتند)». امام علیه السلام با این پاسخ به او فهماند که هدف یزید محو اسلام و نام رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بود، ولی همچنان طنین «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» بر مأذنه‌ها می‌پیچد و مسلمانان در همه جا - حتی در شام و پایتخت سلطنت یزید - به یگانگی خدا و رسالت محمد صلی الله علیه و آله و سلم گواهی می‌دهند.^۴

۱. همان.

۲. همان.

۳. محمد مهدی آصفی بروجردی، فی رحاب عاشورا، ج ۱، ص ۲۹۲.

۴. محمد بن حسن طوسی، الأمالی، ص ۶۷۸.

۵. مهدی رستم‌نژاد و سعید داودی، عاشورا؛ ریشه‌ها، انگیزه‌ها، رویدادها، پیامدها، ص ۶۵۹.

موسیو ماریین آلمانی می‌گوید: «حسین [ع] با قربانی کردن عزیزترین افراد خود، با اثبات حقانیت خود، به دنیا درس فداکاری آموخت و نام اسلام را در تاریخ بلندآوازه ساخت و اگر چنین حادثه‌ای پیش نیامده بود، ممکن بود یکباره اسلام نابود گردد».^۱

ملائک گریه می‌کردند با ما اربعینش را خدا شش‌گوشه کرد از روز عاشورا زمینش را رسیده جبریل از آسمان در بعثت حضرت تسلی می‌دهد تا روز عاشورا آمینش را قسم داده به عاشورا خدا در شطی از آیات قسم خورده اگر در سوره‌ها زیتون و تینش را نوشته روی دجله با خطوط موج، ثارالله و می‌ساید فرات از شرم بر خاکش جبینش را^۲

حیات سعادت‌مندان

شهادت در راه خدا، فوز عظیم است که امام حسین علیه السلام به آن دست یافت؛ چنانکه در زیارت اربعین آمده است: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ ... الْفَائِزُ بِكَرَامَتِكَ، أَكْرَمْتَهُ بِالشَّهَادَةِ وَ حَبَوْتَهُ بِالسَّعَادَةِ؛ پروردگارا من گواهی می‌دهم که آن حضرت به لطف و کرمت رستگار شد و او را به فیض شهادت گرامی داشتی و به سعادت مخصوص گردانیدی». در فراز دیگری از امام علیه السلام به عنوان کسی یاد می‌شود که حیات سعادت‌مندان دارد: «أَشْهَدُ أَنَّكَ أَمِينُ اللَّهِ وَ ابْنُ أَمِينِهِ، عِشْتَ سَعِيداً، وَ مَضَيْتَ حَمِيداً وَ مِتَّ فَقِيداً مَظْلُوماً شَهِيداً؛ گواهی می‌دهم که تو امین وحی خدایی و فرزند امین حق، همه عمر با سعادت در جهان زیستی و با ثنای حق درگذشتی و از دنیا رحلت کردی و مظلوم و شهید راه حق گشتی».

پیروزی آن نیست که انسان از میدان نبرد سالم به در آید یا دشمن خود را به خاک هلاکت افکند؛ بلکه پیروزی آن است که انسان هدف خود را پیش ببرد و دشمن را از رسیدن به مقصود خود باز دارد.^۳ در مکتب عاشورا شهادت و پیروزی ظاهری هر دو پیروزی است؛ چنانکه آیه «قُلْ هَلْ تَرَبُّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ»،^۴ ناظر به همین معناست. از همین روست که امام حسین علیه السلام از شهادت به عنوان فتح بزرگ یاد نمود: «أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ مَنْ لِحَقِّ بِي اسْتَشْهِدَ وَ مَنْ لَمْ يَلْحَقْ بِي لَمْ

۱. همان، ص ۶۶۱.

۲. شعر از هادی خورشاهیان.

۳. ناصر مکارم شیرازی، فلسفه شهادت، ص ۱۵.

۴. توبه: ۵۲.

يُدْرِكِ الْفَتْحَ؛^۱ هر که به من بیوندد، شهید می‌شود؛ اما اگر نپیوندد، به فتح و پیروزی نمی‌رسد».

پاداش الهی

خدای متعال در برابر فداکاری و شهادت اباعبدالله علیه السلام پاداشی بس بزرگ به آن حضرت عطا کرد. از روایات استفاده می‌شود که زندگی انسان با برداشتن کاشمش در نوزادی با تربت سیدالشهدا علیه السلام آغاز می‌شود چنانکه امام صادق علیه السلام فرمودند: «حَنَكُوا أَوْلَادَكُمْ بِتُورَةِ الْحُسَيْنِ علیه السلام»^۲ و با قراردادن تربت در قبر زندگی‌اش به پایان می‌رسد؛ چنانکه امام موسی کاظم علیه السلام فرموده است: «خدای متعال تربت جدم امام حسین علیه السلام را برای شیعیان و دوستان ما شفا قرار داده است».^۳ در احوال امام سجاد علیه السلام آمده است که حضرت تربت امام حسین علیه السلام را در پارچه‌ای نگه می‌داشت و هر گاه وقت نماز می‌رسید، آن (تربت) را روی سجاده‌اش می‌ریخت و بر آن سجده می‌کرد^۴ و در عزای سرور آزادگان جهان بسیار گریه می‌نمود. امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ»^۵ فرموده است: «آسمان و زمین تا قبل از مرگ یحیی بن زکریا بر کسی گریه نکرد تا اینکه حسین علیه السلام کشته شد و بر او نیز گریه کرد».^۶ اهل بیت علیهم السلام نیز برای امام حسین علیه السلام بسیار گریه می‌کردند و مردم را سفارش می‌نمودند که در مجالس اقامه عزا، مصائب اباعبدالله علیه السلام را بخوانند و بر آن گریه کنند «یوم لایومک یا اباعبدالله». امام حسین علیه السلام نیز درباره خود فرموده است: «أَنَا قَتِيلُ الْعَبْرَةِ؛ مَنْ كَشْتَهُ اشْكُم». این جمله در احادیث چنین تفسیر شده است: «أَنَا قَتِيلُ الْعَبْرَةِ لَا يَذْكُرُنِي مُؤْمِنٌ إِلَّا اسْتَعْبَرَ؛^۷ مَنْ كَشْتَهُ اشْكُم. مؤمنی از من یاد نمی‌کند، جز اینکه می‌گرید».

برائت از دشمنان

ولایت بدون برائت معنا ندارد؛ زیرا ولایت و برائت، دوروی یک جریان و حقیقتی واحدند و

۱. جعفر بن محمد ابن قولویه، کامل الزیارات، ص ۷۵.

۲. حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۱۰.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۵۷، ص ۱۵۷.

۴. محمد بن حسن طوسی، مصباح المتعبد و سلاح المتعبد، ج ۲، ص ۷۳۴.

۵. دخان: ۲۹.

۶. فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۹۹.

۷. عبدالرزاق موسوی مقرر، مقتل الحسین علیه السلام، ص ۹۹.

موضع‌گیری ما از آن دو تشکیل می‌شود. بر این اساس به امام صادق علیه السلام عرض شد: «فلانی شما را دوست دارد، اما در ابراز برائت از دشمن‌تان ضعیف است». حضرت فرمود: «هر که ادعای محبت ما را داشته باشد، اما از دشمن‌مان بی‌زاری نجوید؛ دروغ گفته است».^۱

یکی از محورهای مهم زیارت اربعین، برائت از دشمنان است. در بسیاری از زیارت‌نامه‌ها در کنار سلام به عنوان موالات، «لعن» دشمنان نیز دیده می‌شود که نشانه تبری از دشمنان اهل بیت علیهم السلام است؛ چنانکه در زیارت اربعین آمده است: «اللَّهُمَّ فَالْعَنَهُمْ لَغْنًا وَبِيلاً وَعَذِّبْهُمْ عَذَاباً أَلِيماً؛ پروردگارا! تو آن قوم ستمکار ظالم را لعن شدید کن و به عذاب سخت دردناک معذب نما». همچنین در این زیارت آمده است: «فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَامِعَ عَدُوِّكُمْ». در زیارت جامعه کبیره و زیارت عاشورا نیز این تعبیر دیده می‌شود: «فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَامِعَ عَدُوِّكُمْ». امام صادق علیه السلام در فرازی از زیارت اربعین می‌فرماید: «... فَلَعَنَ اللَّهُ مَنْ قَتَلَكَ، وَلَعَنَ اللَّهُ مَنْ ظَلَمَكَ، وَلَعَنَ اللَّهُ أُمَّةً سَمِعَتْ بِذَلِكَ فَرَضِيَتْ بِهِ؛ خداوند لعنت کند کسانی را که تو را کشتند و به تو ظلم کردند و خداوند لعنت کند کسانی را که این موضوع را شنیدند و به آن راضی شدند»؛ زیرا در فرهنگ دینی هم جنایتکاران و ظالمان مطرود و ملعونند و هم کسانی که هر چند در ظاهر ساکت بوده‌اند و با جنایتکاران همکاری نداشته‌اند، ولی در دل به کار آنان راضی بوده‌اند و شریک جرم هستند.

سر نوشت دشمنان

یزید بعد از چهار سال از قیام کربلا به هلاکت رسید و دیگر ظالمان مانند ابن‌سعد نه تنها به حکومت ری نرسید؛ بلکه به بدترین شرایط مرد. مختار تعداد زیادی از جنایتکاران واقعه عاشورا را کشت و برخی دیگر نیز به بدترین وضع کشته شدند و یا مردند. در زیارت اربعین به سرنوشت دشمنان این‌گونه اشاره شده است: «وَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ مُنْجِرٌ مَا وَعَدَكَ، وَمُهْلِكٌ مَنْ خَدَلَكَ وَمُعَذِّبٌ مَنْ قَتَلَكَ؛ گواهی می‌دهم که خدای متعال وعده‌ای که به تو داده است، به آن وفا کند و آنان که تو را خوار و مضطر گذاشتند، همه را هلاک کند و قاتلانت را عذاب سخت چشانند». حال شاید این سؤال مطرح شود که چرا یاران یزید به چنین سرنوشتی گرفتار شدند؟ در زیارت اربعین درباره عوامل بدبختی یاران یزید به چند عامل مهم مانند دنیاطلبی، اطاعت از وسوسه‌های نفسانی و پیروی از حاکمان ظالم و منافق اشاره شده است:

۱. محمد بن احمد ابن‌ادریس، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۳، ص ۶۴۰.

زیارت اربعین، فرهنگ نامه قیام کربلا ■ ۱۲۱

- «وَ قَدْ تَوَازَرَ عَلَيْهِ مِنْ غَرَّتْهُ الدُّنْيَا وَ بَاعَ حَظَّهُ بِالْأُزْدَلِ الْأَذْنَى وَ شَرَى آخِرَتَهُ بِالثَّمَنِ الْأَوْكَسِ؛ و مردمی که مغرور دنیا شدند و بهره آخرت شان را به متاع ناچیز پست دنیا فروختند و ظلم و جور کردند».

- «وَ تَغَطَّرَسَ وَ تَرَدَّى فِي هَوَاةٍ وَ أَشْحَطَ نَبِيَّكَ؛ و در پیروی هوای نفس هلاک شدند و تورا و پیغمبرت را به خشم و غضب آوردند».

- «وَ أَطَاعَ مِنْ عِبَادِكَ أَهْلَ الشَّقَاقِ وَ النِّفَاقِ وَ حَمَلَةَ الْأُوزَارِ الْمُسْتَوْجِبِينَ النَّارَ؛ از آن بندگان که از اهل شقاق و نفاق و دشمنی با تو بودند، پیروی کردند؛ در صورتی که آن‌ها حامل بار سنگین گناه و معاصی و مستوجب آتش دوزخ بودند».

فهرست منابع

کتاب

۱. ابن ادریس، محمد بن احمد، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، تصحیح حسن بن احمد الموسوی و ابوالحسن ابن مسیح، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۰ق.
۲. ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، چاپ اول، قم: علامه، ۱۳۷۹ق.
۳. ابن طاووس، علی بن موسی، الإقبال الاعمال، چاپ دوم، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۰۹ق.
۴. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، تصحیح عبدالحسین امینی، چاپ اول، نجف اشرف: دار المرتضویه، ۱۳۵۶ش.
۵. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، المزار الکبیر، تصحیح جواد قیومی اصفهانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۹ق.
۶. ابن نما حلی، جعفر بن محمد، مثير الأحزان، تصحیح مدرسه امام مهدی علیه السلام، چاپ سوم، قم: مدرسه امام مهدی علیه السلام، ۱۴۰۶ق.
۷. ابومخنف کوفی، لوط بن یحیی، وقعة الطف، تصحیح محمدهادی یوسفی غروی، چاپ سوم، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ق.
۸. آصفی بروجردی، محمد مهدی، فی رحاب عاشورا، قم: نشر الفقاهة، ۱۳۷۷ش.
۹. جمعی از نویسندگان، نگاهی نو به جریان عاشورا، چاپ اول، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۳ش.

۱۰. حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، قم: مؤسسة آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ق.
۱۱. رستم‌نژاد، مهدی و سعید داودی، عاشورا؛ ریشه‌ها، انگیزه‌ها، رویدادها، پیامدها، زیر نظر آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب علیهم السلام، ۱۳۸۸ش.
۱۲. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تصحیح فضل‌الله بزدی طباطبایی و هاشم رسولی، چاپ سوم، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش.
۱۳. طوسی، محمد بن حسن، الأمالی، تصحیح: مؤسسة البعثة، چاپ اول، قم: دارالثقافة، ۱۴۱۴ق.
۱۴. _____، تهذیب الأحکام، تصحیح حسن الموسوی خرسان، چاپ چهارم، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۱۵. _____، مصباح المتعبد و سلاح المتعبد، چاپ اول، بیروت: مؤسسة فقه الشیعة، ۱۴۱۱ق.
۱۶. عاملی کفعمی، ابراهیم بن علی، المصباح، چاپ دوم، قم: دار الرضی، ۱۴۰۵ق.
۱۷. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، تصحیح جمعی از محققان، چاپ دوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۱۸. مکارم شیرازی، ناصر، فلسفه شهادت، قم: مدرسه علی بن ابی طالب علیهم السلام، ۱۳۸۷ش.
۱۹. مفید، محمد بن محمد، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد، تصحیح مؤسسة آل البيت علیهم السلام، چاپ اول، قم: کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ق.
۲۰. موسوی مقرر، عبدالرزاق، مقتل الحسین علیهم السلام، بیروت: مؤسسة الخرسان للمطبوعات، ۱۴۲۶ق.

پایگاه‌های اینترنتی

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله العظمی سید علی خامنه‌ای داماد.
۲. مرکز ملی پاسخگویی به سؤالات دینی، «امام حسین علیهم السلام و زیارت اربعین»، ۱۳۸۵/۱۲/۲۲، کد خبر: ۳۰۲۲.